

References

1. Hirnyak, C. (2015). Social and mental characteristics of the Ukrainian intelligentsia of the late XIX – early XX century. a subculture. J. Lopushansky, A. Radchenko (Eds.). International Conference. Galicia during the First World War in literature, art and history, (Vol. 3), (pp. 193–199) [in Ukrainian].
2. Klopova, M. E. (2010). The national movements of Eastern Slavic population of Galicia, in the context of relations between Russia and Austria-Hungary. 1898–1914. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow [in Russian].
3. Kucherenko, A. A. (2013). Ukrainian-Polish relations in Galicia and modernization processes in Austria-Hungary (1900–1918). Historiography. Chornomorskij litopis, 7, 45–51[in Ukrainian].
4. Mudrij, M. (2006–2007). Rusyns Polish nation (Gente rutheni, nazione Poloni) in Galicia nineteenth century and the term «homeland». Confraternitas. Yuvilejnij zbirnik na poshanu Yaroslava Isaevicha. Lviv, (Ukraina: kulturna spadshhina, nacionalna svidomist, derzhavnist. Zbirnik naukovich prac. Institut ukraïnoznavstva im. I. Krip'yakevicha NAN Ukraïni), 15, 461–474 [in Ukrainian].
5. Rajkivskij, I. Y. (2013). Ukrainian «national revival» (nation-building) in Galicia XIX – early XX century. In foreign historiography. Chornomorskij litopis, 7, 112–123 [in Ukrainian].

УДК 008]:130.122

*Шубенкова Тетяна Миколаївна,
директор Наукової бібліотеки
Дипломатичної академії України
при Міністерстві закордонних справ України*

ЗНАЧЕННЯ СВЯТОЇ ГОРИ АФОН ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я В УМОВАХ ЗМІНИ СВІДОМОСТІ МАС У ІНФОРМАЦІЙНО-ЗВ'ЯЗАНОМУ СВІТІ

Мета роботи. Робота присвячена дослідженню впливу візантійської, греко-православної культури, зокрема монастирської, на становлення духовності в історії України. Також розглянуто специфіку і значення чернецтва, як духовно орієнтованої соціальної організації, що функціонує на фоні складної соціально-економічної еволюції європейського суспільства. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні компаративного та історико-логічного методів. **Наукова новизна** роботи полягає в соціально-філософському аналізі впливу візантійської, греко-православної культури, зокрема монастирської, на становлення духовності в історії України. **Висновки.** Спосіб життя на Афоні відрізняється від звичного. Винятково чоловіче населення Афону прагне більшого, ніж матеріальні блага, статус, комфорт, зовнішня краса тощо. Дякуючи постійній подвижницькій роботі над своїм внутрішнім душевним і духовним (психічним) станом у синергії з Божою благодаттю, насельники Святої Гори досягають тієї чистоти душ, духовного споглядання, яке задовольняє їх вибагливість до сенсу особистого життя. Закритий з одного боку, Афон, водночас, відкритий світу. Свята Гора охоче приймає і приймає паломників звідусіль, даючи можливість кожному переоцінити своє життя стосовно Бога й оточення. Ця унікальна соціальна система дала Православній Церкві патріархів, єпископів, учителів, проповідників, духівників і письменників. Але головна її заслуга полягає в тому, що вона зберегла чистоту Православ'я, яке

живить коріння ідентичності народу в умовах зміни свідомості мас у інформаційно-зв'язаному світі.

Ключові слова: *Афон, чернецтво, духовність, аскеза, фасилітація, соціальна група, ідентичність.*

Шубенкова Тат'яна Николаевна, директор Научной библиотеки Дипломатической академии Украина при Министерстве иностранных дел Украины

Значение Святой Горы Афон для украинского православия в условиях изменений сознания масс в информационно-связанном мире

Цель работы. Работа посвящена исследованию влияния византийской, греко-православной культуры, в частности монастырской, на становление духовности в истории Украины. Также рассмотрена специфика и значение монашества, как духовно ориентированной социальной организации, функционирующей на фоне сложной социально-экономической эволюции европейского общества. **Методология исследования** состоит в применении компаративного, историко-логического методов. **Научная новизна** работы состоит в социально-философском анализе влияния византийской, греко-православной культуры, в частности монастырской, на становление духовности в истории Украины.

Выводы. Способ жизни на Афоне отличается от общепринятого. Исключительно мужское население Афона, нацеленное на большие, чем материальные блага, статус, комфорт, внешняя красота и так далее. Благодаря постоянной подвижнической работе над своим внутренним душевным и духовным (психическим) состоянием в синергии с Божьей благодатью, насельники Святой Горы достигают той чистоты души, духовного созерцания, удовлетворяющего их требовательность к цензу личной жизни. Закрытый с одной стороны, Афон, одновременно, открыт для мира. Святая Гора охотно принимала и принимает паломников со всего мира, давая возможность каждому переоценить свою жизнь по отношению к Богу и окружающим. Эта уникальная социальная система дала Православной Церкви патриархов, епископов, учителей, проповедников, духовников и писателей. Однако ее главной заслугой является то, что она сохранила чистоту Православия, питающую корни идентичности народа в условиях изменений сознания масс в информационно-связанном мире.

Ключевые слова: *Афон, монашество, духовность, аскеза, фасилітація, соціальна група, ідентичність.*

Shubenkova Tatiana, Director of the Scientific Library of Diplomatic Academy of Ukraine at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine

Mount Athos value for Ukrainian orthodoxy changes in the mass consciousness in the information and connected world

Purpose of Article. The work deals with the influence of the Byzantine, Greek-Orthodox culture, in particular the monastery, on the development of spirituality in the history of Ukraine. specificity and significance of monasticism is also considered as the spiritually-oriented social organization that operates against the background of a complex socio-economic evolution of European society. **Methodology.** The methodology of the study is to apply the comparative, historical and logical methods. **Scientific novelty.** The scientific novelty of the work lies in the socio-philosophical analysis of the influence of the Byzantine, Greek-Orthodox culture, in particular the monastery, on the development of spirituality in the history of Ukraine. **Conclusions.** The process of life on Mount Athos is different from the usual. Exclusively male population of Mount Athos, aimed at more than material wealth, status, comfort, external beauty, and so on. Thanks to the constant selfless work on your inner psychic and spiritual (mental) condition in synergy with the grace of God, the Holy Mountain monks attain purity of the souls, spiritual contemplation, satisfying their demands on personal life to the census. Closed on the one hand, Athos, at the same time, open to the world. Holy Mountain willingly accepted and receives pilgrims from around the world, giving everyone the opportunity to reevaluate his life in relation to God and others. This unique social system gave the Patriarchs of the Orthodox Church, bishops, teachers,

preachers, confessors and writers. However, its main merit is that it has preserved the purity of Orthodoxy, feeding the roots of people's identity in the mass consciousness changes in the conditions of information connected world.

Keywords: *Athos, monasticism, spirituality, asceticism, facilitation, social group, identity.*

Постановка проблеми. В останні десятиліття бурхливі хвилі глобалізації домінують у масово-комунікаційних і наукових дискурсах суспільного життя. Цей процес свідчить про перебування світової спільноти у стані динамічних і надзвичайно суперечливих змін, які охоплюють усі сфери людського життя, зокрема культурну й духовну. Такі поняття як «прогрес», «демократія», «захист прав і свобод», «доступність і необмеженість інформації», «толерантність» постають в уяві індивідуума цілком позитивними поняттями, які не несуть у собі ніякої видимої загрози. При цьому навряд чи враховується, що прогрес повинен мати швидкість, яка б відповідала вселенським гармонійним процесам, і водночас він не повинен порушувати ключових основ життя у свідомості людини, тобто виконання духовних законів, оскільки толерантність не може бути безмежною. При цьому вона не тотожна байдужості, соціальній пасивності або уникненню моральних оцінок.

Сучасний світ докорінно змінився: так, філософські теорії, розвинені без ідеї Бога, відвели людство у невизначену аморфну далечінь, де все зводиться до примітивних критеріїв ефективності та рентабельності, перетворюючи все людство на бездуховних споживачів послуг та товарів. Ринок, як біблійний Змій, не примушує, а спокушає, блокуючи внутрішню волю, розуміння добра і зла.

У всіх демократичних країнах глобалізація створює умови для виникнення схожих проблем: занепаду моральності, падіння народжуваності, зростання смертності (а також суїциду), наркоманії, агресивної та аморальної поведінки, різноманітних збочень, що стають нормою людського життя. Україна не виняток у цій ситуації, і стикається із ідентичними проблемами. У сучасному українському суспільстві мас-медіа формують потреби, погляди, оцінки населення, і є одними із складових соціальної реальності, яка, за умов ринкових відносин, сприяє розквіту не лише споживацької психології в Україні, на зразок країн Західної Європи та Америки, а й суттєво впливає на зміну уявлень про моральність, духовність та людські чесноти.

Таким чином, інформаційно-зв'язаний світ поступово формує нову людину з новою деструктивною свідомістю, тобто позбавлену доцільної, раціональної поведінки, коли людина втрачає основу для подальшої плідної роботи, цілеспрямованого або творчого життя. Перешкодити цьому процесу може лише відродження духовності шляхом повернення до втраченого досвіду минулого. Це явище носить соціальний характер, і його можна розглядати на основі дослідження психології певної спільноти, ціннісні орієнтири якої прямо протилежні споживацьким, а саме – православного чернецтва, як носія сконцентрованого духовного досвіду мобілізації всіх внутрішніх сил індивідуума.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психології соціальної групи, сакрального смислу була представлена у роботах О. Донцова, М. Бібікова, А. Буділович, А. Галушко, А. Джумаєва, К. Затуліна О. Конявскої, І. Кріарі-

Катрані, І. Мейендорф, Р. Рупова, О. Сімонова, Дж. Тернера, Н. Тріплета, О. Чернухіна, арх. Володимира (Швеця) та ін.

Метою статті є спроба зробити соціально-психологічний аналіз впливу Святої Гори Афон на розвиток духовності в Україні, а також основних принципів, покладених у існування чернечого соціуму на православному сході, предметом – специфіка і значення чернецтва Святої Гори Афон для збереження чистоти православної віри як духовно орієнтованої, організованої великої соціальної групи.

Виклад основного матеріалу. Людині притаманно співвідносити себе з певною соціальною категорією, на протигагу іншій, на основі самоідентифікації з нормами і цінностями своєї соціальної групи, в межах якої вона взаємодіє, має загальні потреби й мету, розраховує на взаємодопомогу. В умовах глобалізації світ стає іншим, індивідуалістичним, егоїстичним, відокремленим тощо, і лише у сакральній сфері людина співвідносить себе з фундаментальними цінностями і витоками свого становлення. Недарма до наших днів збереглося прислів'я: «Світло ченцям – ангели, світло мирянам – ченці», першоджерелом якого є слова з «Лествиці» [8, 26, 31] преп. Іоанна Лествичника, ченця і подвижника.

Зауважимо, що чернецтво у Київській державі сформувалося на порозі X ст., ще до хрещення князя Володимира (988-989 р.) та офіційного прийняття нею християнства, і мало величезний вплив на буття й культуру її народу. Через степові простори з Константинополя, Криму, північної Таврії, північного та південно-східного узбережжя Азовського моря християнська проповідь візантійських греків досягла Русі. Руське чернецтво несло на собі відбиток іконоборської епохи у Візантії, тобто було прикладом незламної віри, непохитного християнського благочестя і сили духу, що дісталися войовничим русичам у спадок від візантійських сповідників православної віри.

Протоієрей Георгій Флоровський зазначає, що спроби держави «приручити» церковну ієрархію у багатьох випадках мали успіх, але приручити чернецтво, тобто включити його у загальну соціальну і політичну структуру держави візантійським імператорам так і не вдалося [19]. Отже, чернецтво, після закінчення іконоборського періоду, перетворюється у великий церковний інститут, який отримав особливий статус у Візантійській імперії. Виходячи з вищезазначеного, особливий інтерес викликають психологічні процеси всередині чернецтва як великої, організованої, стійкої, цільової соціальної групи закритого типу, носія сакральної ідентичності.

Залежно від способу організації життя у православному чернецтві ще з часів єгипетських пустинників склалися три умовні напрямки, а саме: самітницьке, братське і скитське. Від самого початку чернецтву був притаманний особливий аскетизм, який практикували анахорети (св. Антоній Великий, якого вважають засновником чернецтва як організованої верстви, св. Макарій Великий та інші), що жили відлюдниками. Скитське життя по кілька осіб віддалено від багатолюдних монастирів є свого роду ланцюгом між братським та усамітненим життям ченців. У становленні і розвитку спільного братського життя (IV ст.) особливу роль зіграли св. Пахомій, навколо якого утворилася перша

єгипетська кіновія (монастир), і св. Василій Великий, у аскетичних творах якого кіновитське життя було обґрунтоване.

Багатовіковий досвід спільного чернечого життя подвижників всієї Східної Церкви, в тому числі Палестини, Сирії, Сінайського півострова відобразився у славетному монастирському статуті Феодора Студита, який спрямовував устрій усієї чернечої спільноти і кожного насельника на досягнення особистісних духовних цілей. Він так і називався «Студійський». Крім того, у своїх «Оглашеннях» св. Феодор Студит сформулював положення і значення чернецтва для Східної Церкви: «нерви й опора церкви», «сіль землі і світло світу», «зразок і утвердження» [20], тобто цільова планка була піднята високо.

До часу падіння Візантії православ'я на Русі процвітало вже кілька століть. Практично всі монастирі, засновані до монгольського періоду (тобто до XIII ст.) були князівськими або ктиторськими [12]. Ктиторські монастирі мали величезне релігійно-просвітницьке, культурне значення для всього населення язичницької Русі. Втім, були залежні, і не лише фінансово, від своїх впливових засновників (ктиторів), зважаючи на їх волю й побажання. Натомість славетний Києво-Печерський монастир виник на місці духовних подвигів монаха-відлюдника Антонія. Преподобний Антоній набував свого духовного досвіду на Афоні, по благословенню духовних старців повернувся зі Святої Гори і яскравим прикладом свого життя для послідовників заснував монастир (1051 р.), який уславився в сучасників суто аскетичним, подвижницьким життям своїх насельників і, до кінця XI ст., став центром духовного життя, розповсюдження й затвердження християнства у Київській Русі. У XII ст. отримав статус Лаври, у XVIII ст. – пережив пожежу, у XX ст. – два закриття і початок відродження. В основу чернечого буття у Києво-Печерському монастирі його засновником був покладений вищезгаданий «Студійський» статут – «закваска» істинно чернечого життя всієї Східної Церкви на всі часи, еталон, за яким виховувався справжній чернечий дух.

Велике значення для становлення чернечого духу не лише для Київської Русі, а й для всього Вселенського Православ'я у всі часи свого існування мала і має до сьогодні монастирська республіка Афон, Свята Гора, історія існування якої нараховує більше тисячі років. Це унікальна модель чернечого соціуму закритого типу за цільовим і гендерним спрямуванням. Так, закон про «авато» (дослівно «закритий для відвідувань») забороняє вхід на Святу Гору жінкам. Цей закон закріплювався ще імператорським хрисовулом (від грец. Χρυσόβουλλον – «золота печатка»). Тип візантійських імператорських грамот, який відрізнявся від інших особливою урочистістю оформлення у статтях з міжнародного права, а також Конституцією Греції. У більш широкому сенсі цей закон можна розглядати як закритість для всіх (в тому числі чоловіків), для кого Афон не є духовним явищем, і саме цей факт залишається причиною неушкодженості афонського духовного досвіду й традицій для світового православного чернецтва.

Афон об'єднує самотницьке життя (анакоретство) та братське. Слід зазначити, що до XX ст., окрім кіновій, існувала ще одна форма монастирського життя, передбачена уставом – ідіоритмами, за яким ченці мали можливість роз-

поряджатися своїм особистим життям і майном. Загальними були лише богослужіння і житло. У кіновіях, які є зараз єдиною формою братського життя на Афоні, устрій наближений до ранньохристиянського, братія не має особистого майна й реалізує принцип соборності, тобто органічної, братської єдності у Христі. Кіновіям підпорядковуються скити, що складаються з кількох келій та свого храму. Існують також келії та каліви зі старцем і кількома учнями. Каліви, на відміну від келій, що мають у своєму розпорядженні невеликі земляні наділи з храмами, орендують землі у кіновій. Афонські відлюдники, сіромахи, не мають власності і живуть у дуплах дерев, природних печерах, землянках [18, 118]. У першому Типіконі 970 року, який був розроблений за участю Афанасія Афонського, церковно-богослужбовій книзі, яка регламентує, головним чином, устав богослужінь, було закріплено рівноправ'я різних форм чернечого життя.

Основою будь-якої форми чернечого життя є аскеза (від грец. *ασκεσις* – «вправа») – вид духовної практики, що передбачає утримання себе, самообмеження, самовідданість, послух тощо. Метою духовного життя є, в першу чергу, вихід за межі особистої обмеженості і самоті, подолання свого егоцентризму. Людина не повинна бути рабом самого себе, своєї нижчої природи, бути замкненою на собі й своїх стражданнях, на умовностях, масках і штампах світу. Лише концентрація внутрішньої сили, оволодіння своєю волею реалізує особистість. Слід зазначити, що виховання духу за вченням православної антропології починається з розуміння того, що кожна людина складається з двох: плотської (старої, гріховної) та духовної (нової, святої). Плотська людина – повсякчасний ворог духовної, оскільки постійно перешкоджає на шляху до Неба багатьма страстями: тілесною надмірністю, нестриманістю в їжі й питві; користолюбством, зажерливістю, скупістю, гордістю, заздрістю, дратівливістю, гнівом, злопам'ятством, помстою, лінощами, зневірою, відчаєм, блудом тощо. Людина, яка догоджає своїй плоті, виконує волю своїх плотських помислів, не має життя вічного [цит. за 2, 6]. Серце необхідно звільнити від закону плоті, гріховного закону і носити в ньому закон Божий – люби Бога всім серцем і ближнього як себе [цит. за 2, 6–7].

Релігійний філософ М. Бердяєв пише: «Світ схиляється до заперечення реальності духу. Він не сумнівається лише у реальності видимих речей, що змушують себе визнати. Але дух не є видимою річчю, він зовсім не є річчю серед речей. [...] Перехід від символічних цінностей до цінностей реальних є разом з тим перемогою достоїнства і якості людини [...] перемога того, що людина існує, над тим, що у людини є. Це є перемогою свободи духа над детермінацією природи і суспільства» [1].

У цьому контексті зрозуміло, що сумісне втримання чернечої братії формує особливий вид аскетичного співжиття, позбавленого пристрастей, зокрема відносно один до одного, й насичене чистотою любові до ближнього. Тобто з точки зору соціальної психології ченці в межах своєї соціальної групи є співпрацівниками, які працюють індивідуально, одночасно, виконуючи роботу в тому числі духовну (над собою), що не передбачає суперництва. В процесі спільних богослужінь очевидна фасилітація (підсилення домінантних реакцій в присутності інших) духовних переживань, релігійних почуттів. Велике значення при цьо-

му має послух духовно досвідченим подвижникам, а також іншій братії відповідно до існуючої ієрархії, що і є послухом Богу. На Святій Горі Афон традиційно проходили свій духовний шлях у Свято-Пантелей-монівському монастирі руські ченці. Донині збереглися у монастирському володінні скити: Успіння Богородиці «Панагія Ксілургу», заснований у X ст.; Старий або Нагорний Русик, заснований у 1169 р.; Крумниця (XVI-XVII ст.); Нова Фіваїда (XIX ст.).

За даними «Монахології» (книги реєстрації ченців Святої Гори, яка містить інформацію щодо насельників тієї чи іншої обителі), виданого у 2013 році з підтримки Міжнародного фонду по відновленню і збереженню культурної й духовної спадщини Свято-Пантелеймонівського монастиря під редакцією духівника і першого епітропа (давньогоецьке - *επιτροπος*, формальна посада) цього монастиря ієромонаха Макарія (Макієнка), можна проаналізувати національну, соціальну приналежність монастирської братії, зробити кількісну і географічну (щодо походження ченців) вибірку даних. Так, з 1801 по 2012 рр. у монастирі мешкало 4612 осіб, з них: 880 – українців, 165 – греків, 3384 – росіяни, 64 – молдавани, 43 – болгари, 10 – грузинів, 9 – сербів, 5 – румунів тощо. За соціальним походженням представників дворянства було 37 осіб, купецтва – 80, військових – 85, селян – 3236 осіб [15]. Так, з наведеної статистики видно, що величезне монастирське братство завжди було багатонаціональним й представляло всі соціальні верстви суспільства, і при цьому залишалося унікальним соціумом рівних перед рівними, об'єднаних любов'ю у Хресті.

Висновки. Спосіб життя на Афоні відрізняється від звичного. Винятково чоловіче населення Афону прагне більшого, ніж матеріальні блага, статус, комфорт, зовнішня краса тощо. Дякуючи постійній подвижницькій роботі над своїм внутрішнім душевним і духовним (психічним) станом у синергії з Божою благодаттю, насельники Святої Гори досягають тієї чистоти душ, духовного споглядання, яке задовольняє їх вибагливість до сенсу особистого життя. Закритий з одного боку, Афон, водночас, відкритий світу. Свята Гора охоче приймала і приймає паломників звідусіль, даючи можливість кожному переоцінити своє життя стосовно Бога й оточення. Ця унікальна соціальна система дала Православній Церкві патріархів, єпископів, учителів, проповідників, духівників і письменників. Але головна її заслуга полягає в тому, що вона зберегла чистоту Православ'я, яке живить коріння ідентичності народу в умовах зміни свідомості мас у інформаційно-зв'язаному світі.

Зміни, які виникають у свідомості мас у процесі глобалізації, не сприяють утвердженню таких притаманних нашому народу якостей, як приятелювання, взаємодопомога, безкорисливе співробітництво тощо, які є основою цілісності окремого індивідуума й всього народу. Враховуючи цю обставину, перспективою цього дослідження має бути подальше вивчення православного чернецтва, яке зберігає практичний досвід особистих зусиль людини в синергії з Божою благодаттю для відновлення тілесно-духовної цілісності людини, звільнення її від пристрастей й набуття чистої любові, яка у повсякденному житті виявляє себе у позитивному мисленні, творчій діяльності, щирих почуттях, стає на перешкоді індивідуалізму, і зростаючому хворобливому егоцентризму у соціальній поведінці.

Література

1. Бердяев Н. А. Дух и реальность : [электронный ресурс] / Н. А. Бердяев // Предание.ру: благотворительный фонд. – Электрон. данные. – Режим доступа: <http://predanie.ru/berdyayev-nikolay-aleksandrovich/book/69675-duh-i-realnost/#toc10>. – Название с экрана.
2. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. – М. : Рос. библ. о-во, 2007.
3. Болховітінов Є., митрополит. Вибрані праці з історії Києва / Є. Болховітінов; упор., вст. ст. та додатки Т. Ананьєвої. – К. : Либідь – ІСА, 1995. – С. 271–392.
4. Галушко А. Ю. Святая гора Афон как элемент балканской дипломатии России в конце XIX – начале XX века / А. Ю. Галушко // Актуальные проблемы внешней и внутренней политики Российской Федерации. – 2014. – Вып. 23. – С. 34–43. – Библиогр.: 14 назв.
5. Жития святых, изложенные по руководству Четых-миней на русском языке св. Димитрия Ростовского. Кн. 3. – К. : Изд. Свято-Успенской Киево-Печерской Лавры, 1998. – 831 с.
6. Киево-Печерская Лавра : [электронный ресурс] // Святая Гора Афон «Αγιο Όρος Αθως» : информационный портал Святой Горы, иконы, фото, молитвы, акафист, монастыри, паломничество, старцы, святые. – Электрон. данные. – Режим доступа : <http://www.isihazm.ru/?id=816>. – Название с экрана.
7. Криари-Катрани И. Культурные отношения России и Греции. История российско-греческих отношений и перспективы их развития в XXI веке : посвящается 180-летию установления дипломатических отношений между Россией и Грецией. Материалы конференции, Афины / И. Криари-Катрани. – Москва: РФК-Имидж Лаб, 2008, С. 199–206.
8. Лествица : [электронный ресурс] // Православная энциклопедия Азбука веры. – Электрон. данные. – Режим доступа: http://azbyka.ru/otechnik/loann_Lestvichnik/lestvitsa-ili-skrizhali-dukhovnye/. – Название с экрана.
9. Ломачинська І. М. Монастирі України / І. М. Ломачинська. – К. : Балтія-Друк, 2015. – 208 с.
10. Мейендорф И., прот. Византия и Московская Русь: Очерк по истории церковных и культурных связей в XIV веке / И. Мейендорф. – Париж: YMCA-PRESS, 1990. – 227 с.
11. Монастыри и скиты Афона – общие понятия : [электронный ресурс] // Святая Гора Афон «Αγιο Όρος Αθως»: информационный портал Святой Горы, иконы, фото, молитвы, акафист, монастыри, паломничество, старцы, святые. – Электрон. данные. – Режим доступа: <http://www.isihazm.ru/?id=503>. – Название с экрана.
12. Повесть временных лет. Год 6545 (1037) / текст Д. С. Лихачева; пер. Д. С. Лихачева, Б. А. Романова; под ред. В. П. Адриановой-Перетц. – М.-Л., 1950.
13. Пространный христианский катехизис / Пространный христианский катехизис Православной Кафолической Восточной Церкви. – М., 1909.
14. Рупова Р. М. Духовная традиция Восточного христианства: социально-философский ракурс / Р. М. Рупова // Гілея : Наук. вісн. – 2014. – Вип. 82. – С. 347–351. – Бібліогр. : 17 назв.
15. Русский Афон : [электронный ресурс] // Православный духовно-просветительский портал о русском монашестве на Святой Горе Афон. – Электрон. данные. – Режим доступа : <http://www.afonit.info/biblioteka/knigi/monakhologij-russkogo-svyato-panteleimonova-monastyrja-na-afone>. – Название с экрана.
16. Святой праведный Иоанн Кронштадский. О борьбе человека со страстями / сост. мон. Серафима (Иванова). – М. : «Отчий дом», 2008. – 208 с.
17. Смолич И. К. Русское монашество : [электронный ресурс] / И. К. Смолич // Православная энциклопедия Азбука веры. – Электрон. данные. – Режим доступа: http://azbyka.ru/otechnik/Igor_Smolich/russkoe-monashestvo/. – Название с экрана.
18. Тальберг Н. Д. История церкви / Н. Д. Тальберг. – М. : О-во любителей правосл. лры, 2007. – 924 с.
19. Флоровський Г. В., прот. Христианство и цивилизация : избранные богословские статьи / Г. В. Флоровский. – М., 2000. – С. 218–227.

20. Шмеман А. Исторический путь православия : [электронный ресурс] / А. Шмеман // Предание.ру: благотворительный фонд. – Электрон. данные. – Режим доступа: <http://predanie.ru/lib/book/68235/>. – Название с экрана.

21. Яременко М. Київське чернецтво XVIII ст. / М. Яременко. – К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 304 с.

References

1. Berdyaev, N. A. Spirit and Reality. Predanie.ru: Charitable Foundation. –Retrieved from <http://predanie.ru/berdyaev-nikolay-aleksandrovich/book/69675-duh-i-realnost/#toc10> [in Russian].

2. Bible. Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testament. Moscow: Rossiyskoe bibleyskoe obshchestvo [in Russian].

3. Bolkhovitinov, E., Metropolitan (1995). Selected works from the history of Kyiv (pp. 271–392) Kyjiv: Lybidj–ISA, [in Ukrainian].

4. Galushko, A. Yu. (2014). Mount Athos as the Russian element of Balkan diplomacy in late XIX – early XX centuryю. Actual problems of foreign and domestic policy of the Russian Federation. Issue 23, pp. 34–43 [in Russian].

5. Lives of the Saints, outlined to guide Chetih-Saints in Russian St. Dimitry of Rostov. Part. 3 (1998). Kiev: Izdatelstvo Svyato-Uspenskoy Kievo-Pecherskoy Lavry [in Russian].

6. Kiev-Pechersk Lavra. Mount Athos "Aυιο Οροϛ ΑΘωϛ": the information portal of the Holy Mountain, icons, photos, prayers, Akathist, monasteries, pilgrimage, elders, saints. Retrieved from <http://www.isihazm.ru/?id=816> [in Russian].

7. Kriari-Katrani, I. (2008) Cultural relations between Russia and Greece. The history of Russian-Greek relations and prospects of their development in the XXI century: Dedicated to the 180th anniversary of the establishment of diplomatic relations between Russia and Greece. conference proceedings, Athens. (pp.199–206) Moscow: RFK-Imidzh Lab [in Russian].

8. The Ladder. "The ABCs of Faith" Orthodox Encyclopedia. Retrieved from http://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Lestvichnik/lestvitsa-ili-skrizhali-dukhovnye/ [in Russian].

9. Lomachynsjka, I. M. (2015). Monasteries of Ukraine. Kyjiv: Baltija-Druk [in Ukrainian].

10. Meyendorf, I., Archpriest (1990). Byzantium and Moscow Rus: An Essay on the History of the Church, and cultural relations in the XIV century. Paris: YMCA-PRESS [in Russian].

11. Convents and monasteries of Mount Athos – general concepts. Retrieved from <http://www.isihazm.ru/?id=503> [in Russian].

12. Adrianova-Peretts, V. P. (Ed.) (1950). The Tale of Past Years. Year 6545 (1037) D. S. Likhachev, B. A. Romanova (trans.) Moscow-Leningrad [in Russian].

13. An extensive Christian Catechism of the Orthodox Catholic Eastern Churches. (1909). Moscow [in Russian].

14. Rupova, R. M. (2014). The spiritual tradition of Eastern Christianity: social-philosophical perspective. Gilea. Issue. 82, pp. 347–351 [in Russian].

15. Russian Athos. Orthodox spiritual and educational portal of Russian monasticism on Mount Athos. Retrieved from <http://www.afonit.info/biblioteka/knigi/monakhologij-russkogo-svyato-panteleimonova-monastyrya-na-afone> [in Russian].

16. Serafim Monk (Ivanov), (2008). St. John of Kronstadt. On the fight against human passions. Moscow: Otchiy dom [in Russian].

17. Smolich, I. K. Russian monasticism. Retrieved from http://azbyka.ru/otechnik/Igor_Smolich/russkoe-monashestvo/ [in Russian].

18. Talberg, N. D. (2007). Church history. Moscow: Obshchestvo lyubiteley pravoslavnoj literatury [in Russian].

19. Florovskiy, G. V. (2000). Christianity and civilization (pp. 218–227) Moscow [in Russian].

20. Shmeman, A. Historical Path of Orthodoxy. Retrieved from <http://predanie.ru/lib/book/68235/> [in Russian].

21. Jaremenko, M. (2007). Kyiv monasticism 18th century. Kyjiv: Kyjevo-Moghyljansjka akademija [in Ukrainian].